

Forfatterens forord

Da hr. Ashley Sampson foreslog mig at skrive denne bog, bad jeg om lov til at skrive den anonymt, for hvis jeg skulle åbenbare mine sande tanker om lidelsen, ville jeg blive nødt til at udtale mig med en tilsyneladende frimodighed og selvsikkerhed, der ville forekomme latterlig, hvis nogen kendte forfatteren. Jeg fik at vide, at anonymitet ikke lod sig forene med en bog i denne serie,¹ men at jeg var velkommen til at skrive et forord, hvor jeg forklarede, at jeg ikke levede op til mine egne principper! Det er dette anstrengende projekt, jeg her er ved at realisere. Lad mig fra begyndelsen, med en formulering af den gode Walter Hilton, bekende, at jeg gennem hele denne bog "føler mig så langt fra en sand forståelse af det, jeg taler om, at jeg blot må råbe på nåde, mens jeg stræber derefter, så godt jeg formår det".² Af samme årsag er der imidlertid én ting, man ikke kan kritisere mig for. Ingen kan sige: "Han spøger med ar, som aldrig selv blev såret", for jeg har aldrig så meget som et sekund befundet mig i en sindstilstand, hvor ikke blot forestillingen

1 The Christian Challenge Series, Geoffrey Bles (red.)

2 *Scale of Perfection*, I, xvi.

om alvorlig lidelse forekom mig helt igennem ubærlig. Hvis noget menneske kan vide sig sikker på ikke at undervurdere denne fjende, må det være mig. Dertil må jeg føje, at det eneste formål med denne bog er at løse det intellektuelle problem, lidelsen giver årsag til. Jeg har aldrig bildt mig selv ind, at jeg skulle være kvalificeret til at røgte det langt højere hverv, det er at indgyde mennesker standhaftighed og tålmodighed i deres lidelser. Jeg kan for så vidt ikke tilbyde læseren andet end min overbevisning om, at når man skal bære lidelsen, betyder en smule tapperhed mere end megen viden; en smule menneskelig medfølelse betyder mere end megen tapperhed, og det mindste mål af Guds kærlighed betyder mere end noget andet.

Hvis en rigtig teolog læser dette, vil han hurtigt kunne konstatere, at det er skrevet af en lægmand og en amatør. Bortset fra de sidste to kapitler, som, indrømmet, er af en noget spekulativ art, tror jeg for så vidt blot, at jeg gentager gamle, ortodokse læresætninger. Hvis noget i denne bog forekommer 'originalt', forstået som nyt og uortodokst, er det utilsigtet fra min side og må skyldes min uvidenhed. Jeg skriver naturligvis som en lægmand i Church of England, men jeg har forsøgt ikke at lægge andet til grund, end hvad alle døbte og bekendende kristne kan skrive under på.

Lidelsens problem

Eftersom dette ikke er en lærd afhandling, har jeg ikke gjort mig de store anstrengelser for at spore tanker eller citater tilbage til deres kilder, medmindre det ikke var noget stort problem. Enhver teolog vil alligevel nemt kunne se, hvor meget – eller måske snarere: hvor lidt – jeg har læst.

C.S. Lewis
Magdalen College, Oxford, 1940

Introduktion

Jeg undrer mig over, hvordan disse mennesker stædigt fremturer i at tale om Gud på denne måde. I en tekst, som henvender sig til ikke-troende, begynder de med et kapitel, der skal bevise Guds eksistens ud fra naturens indretning ... dette giver blot deres læsere grund til at formode, at vores religion er såre dårligt begrundet ... Det er værd at bemærke, at ingen kanonisk forfatter nogensinde har søgt at bruge naturen som Gudsbevis.

Pascal: *Tanker*, IV, 242, 243

Da jeg for ikke så mange år siden endnu var ateist, ville jeg, hvis nogen havde spurgt mig: "Hvorfor tror du ikke på Gud?", have svaret noget i denne retning: "Se på det univers, vi lever i. Det består for langt den største del af et tomt rum, der er fuldstændig mørkt og ubeskrivelig koldt. De kloder, der bevæger sig i dette rum,

er så få og så små i sammenligning med rummet selv, at selv om vi fik vished for, at hver eneste af disse kloder var tæt befolket med fuldstændigt lykkelige væsner, ville det være svært at tro andet, end at liv og lykke er rene biting for den magt, der har skabt universet. Som det er, regner forskerne endda med, at kun ganske få af universets sole – måske er vores ligefrem den eneste – har nogen planeter, og i vores eget solsystem er det usandsynligt, at andre planeter end vores egen indeholder nogen former for liv. Jorden skal efter sigende have eksisteret i mange millioner år uden liv, og den kan meget vel komme til at eksistere millioner af år, efter at alt liv er ophørt. Og hvordan er livet, så længe det varer? Det er sådan indrettet, at alle livsformer kun kan overleve ved at drive rovdrift på hinanden. I de lavere former resulterer dette bare i ophør af liv, men i de højere former synes der at være en kvalitet til stede, som vi kalder bevidsthed, og som medfører lidelse. De levende væsner volder lidelse ved at komme til verden, påfører gennem deres liv andre væsner lidelse og dør for det meste i lidelse. I den mest komplekse livsform, mennesket, er der endnu en kvalitet til stede, nemlig evnen til at tænke logisk. Denne kvalitet sætter mennesket i stand til at forudse dets egen fysiske lidelse, så stærk mental lidelse altid går forud for den fysiske lidelse, og at forudsige dets egen død, selv om det nærer et

stærkt ønske om at leve evigt. Logikken sætter også mennesket i stand til på hundredvis af opfindsomme måder at påføre hinanden og de irrationelle væsner langt større lidelser, end det ellers kunne have gjort. Denne magt har mennesket forstået til fulde at udnytte. Menneskets historie er én lang beretning om forbrydelser, krig, sygdomme og rædsler, iblandet akkurat så meget lykke, at mennesker kan være sig pinefuldt bevidste, at de vil miste denne lykke, og at de, når de mister den, kan volde sig selv stor elendighed ved at mindes den. Indimellem lykkes det mennesker at forbedre deres situation en smule, så der opstår det, vi kalder civilisationer. Men alle civilisationer går til grunde, og selv mens de endnu består, avler de deres egne særegne lidelser, som ofte er store nok til at overskygge de lettelser i menneskers normale elendighed, de måtte medføre. At dette er tilfældet, hvad vores egen civilisation angår, vil ingen vel anfægte, og at vores civilisation ligesom dens forgængere vil gå til grunde er meget sandsynligt. Og selv om den skulle bestå, hvad ville det så gavne? Vores art er dømt til undergang. Enhver art, der måtte opstå i en hvilken som helst del af universet, er dømt til undergang, for universet, siger de kloge, slides langsomt ned og vil til sidst degenerere til en homogen og uendelig ensartet masse ved en lav temperatur. Enhver historie vil blive til intet, og livet i dets hel-

hed vil til sidst vise sig blot at have været en kortvarig og meningsløs grimasse på den store intetheds idiotiske ansigt. Hvis du nu beder mig om at tro på, at alt dette er en godsindet og almægtig skabers værk, må jeg svare, at alle kendsgerninger peger i den modsatte retning. Enten er der ingen ånd bag universet, eller også er det en ånd, som giver pokker i godt og ondt, eller også er det en ond ånd.”

Dengang var der ét spørgsmål, som jeg aldrig ville have drømt om at stille, for det gik ikke op for mig, at selve det faktum, at et pessimistisk syn på universet synes at falde os så naturligt, skaber et problem. For hvis universet er så forfærdeligt eller bare halvt så forfærdeligt, hvordan i alverden kan mennesker så have fundet på at tilskrive det en vis og god Skaber? Vi mennesker er måske ikke altid for kloge, men så tåbelige er vi da heller ikke? Det ville være højst forbløffende, hvis vi på den måde kunne se det hvide i det sorte og tilskrive en ond blomst en god rod eller regne et makværk for en kyndig håndværkers frembringelse. Universets beskaffenhed, som vi erfarer den, kan aldrig have dannet basis for vores religion; religionen har altid stået i modsætning dertil og må således være udsprunget af noget andet.

Det ville være en fejl at tro, at vores forfædre ganske enkelt var uvidende og derfor søgte at behage sig selv med illusioner om naturen, som vores videnskabelige

fremskridt nu har lagt i grus. I de århundreder, hvor så godt som alle mennesker var troende, var universets mareridtsagtige størrelse og tomhed allerede kendt. Nogle bøger vil ganske vist fortælle dig, at i middelalderen troede mennesker, at jorden var flad og stjernerne ganske tæt på, men det er rent ud sagt løgn. Ptolæmeus havde for længst konstateret, at jorden var et punkt uden matematisk udstrækning sammenlignet med afstanden til fiksstjernerne – en afstand, som en middelalderlig forfatter bedømmer til at være et hundrede og sytten millioner kilometer. Og i endnu tidligere tider, fra menneskehedens begyndelse, må man have fået den samme fornemmelse af en umådelig, truende tilstedeværelse fra en mere nærliggende kilde. For det forhistoriske menneske må skoven uden for bopladsen vel have virket uendelig nok, og det, der snusede rundt og hylede uden for hans dør, har sikkert givet ham den samme følelse af noget uendeligt fremmed og ufølsomt, som vi senere kom til at forbinde med kosmisk stråling og døende sole. Under alle omstændigheder har bevidstheden om menneskelivets lidelse og skrøbelighed til alle tider været uafrystelig. Vores egen religion har sit udspring hos jøderne, et folk, som gennem dets historie var klemmt inde mellem store, krigsmægtige imperier, som gang på gang hærgede og besatte deres land, dræbte dem og førte dem i fangen-

skab – lige så bekendte med de besejredes tragiske lod som polakkerne eller armenierne er det i dag. Det er det rene nonsens at regne menneskets lidelse for en nyere videnskabelig eller filosofisk erkendelse. Det kan man indse blot ved at lægge denne bog til side og bruge nogle minutter på at overveje den kendsgerning, at alle de store religioner blev grundlagt i en verden uden kloroform.

Til alle tider vil det således have været decideret selvmodsigende ud fra menneskets omgivelser at forestille sig en uendeligt vis og kærlig Skaber. Sådant er det heller ikke gået til;³ religionen har en anden kilde. I det følgende må det forstås, at jeg ikke *primært* argumenterer for kristendommens sandhed, men blot søger at beskrive dens oprindelse – en opgave, der i mine øjne må løses, før vi kan sætte lidelsens problem ind i dets rette sammenhæng.

I enhver veludviklet religion finder vi tre røde tråde eller grundelementer, og i kristendommen finder vi et element mere. Det første element er det, professor Otto kalder oplevelsen af *det numinøse*.⁴ Den, som ikke tidligere

3 Dvs. det er ikke sket ved en religions fødsel. *Efter* at troen på Gud er blevet antaget, vil "teodice'er", der forklarer eller bortforklarer livets elendighed, naturligvis ofte nok komme til.

4 Professor Rudolf Otto (1869-1937) tysk evangelisk teolog og religionshistoriker (red.)

er stødt på dette begreb, kan få en forestilling om dets betydning ved hjælp af følgende enkle tankeeksperiment: Forestil dig, at du får at vide, at der er en tiger i rummet ved siden af. Så vil du vide, at du er i fare, og du vil givetvis føle frygt. Hvis du nu i stedet fik at vide, at der er et spøgelse i rummet ved siden af, og du troede på det, ville du uden tvivl også føle det, vi kalder frygt, men det ville være en frygt af en anden art. Din frygt ville ikke basere sig på viden om den fare, der truede dig. Ingen er primært bange for, hvad et spøgelse vil gøre ved én, for det ved man ikke noget om. Din frygt ville udspringe af en følelse af uhygge, og denne form for frygt kunne vi kalde skræk. I uhyggen og skrækken nærmer vi os den numinøse følelse. Forestil dig så, at du bare fik beskeden: "Der er en stor ånd i rummet ved siden af," og at du troede på det. Da ville dine følelser ligne frygten for en konkret fare endnu mindre, men du ville føle dig dybt forurolet. Du ville føle stor undren og rådvildhed; du ville føle dig 'lille' og ude af stand til at håndtere en sådan besøgende: parat til at kaste dig næsegrus ned for denne store ånd. Denne følelse kunne vi måske beskrive med Shakespeares ord: "Under den bliver min ånd kuet."⁵ Denne følelse

5 *Macbeth*, 3. akt 1. scene (red.)

kalder vi gerne ærefrygt, og "det numinøse" betegner så det, der fremkalder ærefrygten.

Intet er mere sikkert, end at mennesket på et meget tidligt tidspunkt begyndte at tro, at universet blev hjem-søgt af ånder. Professor Otto antager måske lidt for ube-kymret, at mennesket lige fra begyndelsen omfattede disse ånder med ærefrygt. Det er imidlertid umuligt at påvise af den gode grund, at historiske udsagn, der frem-kaldes af ærefrygt for det numinøse, og udsagn, der blot fremkaldes af frygt for en konkret fare, kan ligne hin-anden til forveksling – ligesom vi i dag både kan sige, at vi er "bange" for et spøgelse, og at vi er "bange" for, at prisen på brød vil stige. Det er derfor teoretisk muligt, at mennesket i en tidligere periode blot har regnet disse ånder for farlige på samme måde, som de regnede tigre for farlige. Sikkert er det dog, at mange mennesker i dag har denne oplevelse af det numinøse, og at vi fra os selv kan spore den langt tilbage i tiden.

Et moderne eksempel kan vi finde (hvis vi ikke holder os for gode til det) i børnebogen *Vinden i piletræerne*,⁶ hvor Hr. Rotte og Hr. Muldvarp nærmer sig Pan på øen.

"'Rotte,' lykkedes det ham skælvende at hviske, 'er du bange?' 'Bange?' mumlede Rotte, og hans øjne skinnede

6 Engelsk børnebog af Kenneth Grahame, udkommet 1908 (red.)

af uudsigelig kærlighed. 'Bange? For ham? Aldrig, aldrig. Og dog – og dog – åh Muldvarp, jeg er bange.'"

Hvis vi går et århundrede tilbage i tiden, finder vi talrige eksempler hos Wordsworth – det fineste af dem må være det sted i første bog af *Prelude*, hvor han beskriver sine erfaringer, mens han ror rundt på søen i den stjålne båd. Hvis vi går endnu længere tilbage, har vi et rent og stærkt eksempel hos Malory,⁷ hvor Galahad "begyndte at ryste voldsomt, da de åndelige ting begyndte at åbenbare sig for det dødelige kød". Næsten helt tilbage ved vores tidsregnings begyndelse finder vi ærefrygten for det numinøse udtrykt i Johannes' Åbenbaring, hvor forfatteren falder ned for den opstandne Kristus "som død". I den hedenske litteratur har vi Ovids billede af den mørke lund på Aventinerhøjen, hvorom man uvilkårligt må tænke *numen inest*⁸ – dette sted er hjem søgt, eller her føles et åndeligt nærvær. Vi har også Vergil, der beskriver Latinus' palads som "rædselsfuldt (horrendum) med en svunden tids skove og hellighed (religione)".⁹ Et græsk fragment, som – sandsynligvis fejltagtigt – er tilskrevet Aischylos, fortæller om, hvordan jorden, havet og

7 XVII, xxii

8 *Fasti*, III, 296.

9 *Æneiden*, VII,172.

bjergene skælver under "deres Herres frygtelige blik".¹⁰ Endnu længere tilbage i tiden skriver Ezekiel om hjulene i hans syn, at "fælgene var høje og frygtindgydende"¹¹, og da Jakob rejser sig fra sin søvn, siger han: "Hvor er dette sted frygtindgydende."¹²

Vi ved ikke, hvor langt tilbage i historien mennesker har oplevet denne følelse af ærefrygt. Men de tidligste mennesker troede bevisligt på ting, som ville vække denne følelse i os i dag, hvis vi troede på dem, og derfor virker det sandsynligt, at ærefrygten for det numinøse er lige så gammel som selve menneskeheden. Dateringen er imidlertid ikke det vigtigste her. Det betydningsfulde er, at denne følelse på en eller anden måde er opstået og har vundet stor udbredelse, og at videnskabens og civilisationens fremvækst ikke har formået at luge den ud af vores sind.

Og denne ærefrygt er ikke noget, mennesker uddrager af det synlige univers. Man kan umuligt ræsonnere sig fra en følelse af fare til en følelse af uhygge og slet ikke til en følelse for det fuldt ud numinøse. Du vil måske indvende, at du finder det meget naturligt, hvis de første

10 Fragm. 464. Sidgwick's udgave.

11 Ez 1,18.

12 1 Mos 28,17.

mennesker – omgivet som de var af reelle farer og underlagt den medfølgende frygt – 'opfandt' det uhyggelige og sågar også det numinøse. Det har du på sin vis ret i, men vi må holde os for øje, hvad vi egentlig mener dermed. Du føler denne udvikling naturlig, fordi du har det menneskelige væsen til fælles med dine fjerne forfædre og kan forstille dig, hvordan du selv ville reagere på denne måde, hvis du var alene og i fare. Denne reaktion er helt "naturlig" i den forstand, at den harmonerer med menneskets natur. Den er til gengæld ikke spor "naturlig" i den forstand, at forestillingen om det uhyggelige eller det numinøse på forhånd er indeholdt i tanken om fare, eller at nogen opfattelse af fare eller nogen ængstelse for de sår og den død, faren kan medføre, ville tilføre et sind den mindste forestilling om skrækken for spøgelse eller ærefrygten for det numinøse, hvis ikke sindet på forhånd var kendt med begge dele. Når et menneske overgår fra frygten for en kendt, fysisk fare til skræk og ærefrygt, foretager han et tankemæssigt spring og begriber noget, som han – i modsætning til erkendelsen af fare – aldrig kunne udlede af de rent fysiske kendsgerninger og hans egne ræsonnementer ud fra disse. De fleste forsøg på at forklare ærefrygten for det numinøse forudsætter det, som savner forklaring – som når antropologerne udleder den af frygten for de døde, uden at forklare hvorfor